

AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARET HADLERİNİN GELİR ETKİSİ

Aynur YILDIRIM*

ÖZET

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik hedefine yönelik ortaklık ilişkisinin önemli bir aşaması olan Gümrük Birliği sürecinde, Türkiye'de dış ticaret hadlerindeki değişimlerin gelir etkisinin ölçülmesi, dış ticaretten kazançların göstergesidir ve bu nedenle de önem taşımaktadır. 1996-2004 döneminde, Nicholson yöntemi kullanılarak yapılan hesaplamalar sonucunda, dış ticaret hadlerinin – 15 592,6 milyon dolar olumsuz gelir etkisine sahip olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Gümrük Birliği, Dış Ticaret Hadleri, Nicholson Yöntemi, Gelir Etkisi

Income Effects of Foreign Trade Rates in Turkey in Process of the European Union

ABSTRACT

In process of Custom Union, which is a significant level of Turkey's partnership relation toward full membership of EU, measuring the income effect that derived from changes in foreign trade rates of Turkey, matters because of it is a indicator of foreign trade revenues. In 1996- 2004 period, calculations, which were done by using "Nicholson Method", indicated foreign trade rates had - 15.592,6 billion dollars negative income effect.

Keywords: Customs Union, Terms of Trade, Nicholson Method, Income Effect

I. Giriş

Dış ticaret hadleri¹, gerek dış ticaret sektörünün gerekse az gelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınma sorunlarının incelenmesinde kullanılmaktadır.

İhracat fiyatları sabitken ithalat fiyatlarının düşmesi, ithalat fiyatlarında bir değişme olmaksızın ihracat fiyatlarının yükselmesi ya da her iki fiyat endeksi artmakla birlikte ihracat fiyatlarındaki artışın ithalat fiyatlarındaki artıştan daha büyük olması gibi durumlarda dış ticaret haddi ülkenin lehine döner. Bu durumda, uluslararası piyasalarda satın alma gücü artacağı için reel milli gelir üretimden daha hızlı artar. Söz konusu ülkenin belirli bir başlangıç yılına göre bir birim ihraç malı karşılığında bir birimden daha fazla ithal malı elde etmesinin mümkün olduğu bu gelişme, ülkenin ekonomik refah düzeyini yükseltecektir.

* Öğr. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Gökçeada Meslek Yüksekokulu.

¹ Dış ticaret haddi literatürde farklı şekillerde tanımlanmıştır: Dış ticaret hadleri konusunda ithalat ve ihracattaki nispi fiyat ilişkileri esas alınmakta ve bu şekilde tanımlanan dış ticaret haddi "Net dış ticaret haddi" olarak ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra, gayrisafi değişim ticaret haddi, gelir ticaret hadleri ve faktör değişimine dayanan dış ticaret haddi gibi değişik özelliklere göre de farklı dış ticaret haddi tanımları geliştirilmiştir. En kolay hesaplanan ve en yaygın olanı net dış ticaret kavramı olduğu için biz de çalışmamızda bu kavramı kullanmayı tercih ettik.

Dış ticaret hadlerinin bir ülkenin aleyhine dönmesi, yukarıdaki durumun tersine, o ülkenin dış ticaret fiyatlarındaki gelişmeden zarara uğraması anlamına gelmektedir. Çünkü bu durumda, ülkenin uluslararası piyasalarda satın alma gücü azalacağı için ithalat hacmi daralacak ve ülkenin ekonomik kalkınması yavaşlayacaktır.

Makalenin amacı, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile bütünleşme hedefine yönelik ortaklık ilişkisinin önemli bir aşaması olan Gümrük Birliği sürecinde (1996-2004) Türkiye'de dış ticaret hadlerinin gelişme trendini incelemek ve dış ticaret hadlerindeki değişimlerin gelir etkisini ölçmektir.

II. Gümrük Birliği Sürecinin Türk Dış Ticareti Üzerine Etkileri

Gümrük Birliği, Türkiye'nin AB ile ortaklık anlaşması çerçevesinde 1971 yılında tek taraflı olarak bazı istisnalar dışında AB pazarına gümrüksüz giriş hakkını elde etmesiyle başlayan bir süreçtir. Avrupa Birliği-Türkiye ortaklığını kuran 1963 Ankara Anlaşması'nda öngörüldüğü gibi Gümrük Birliği, 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir ve bu tarihten itibaren sanayi ürünlerinde gümrükler sıfırlanmıştır. Gümrük Birliği ile birlikte koruma duvarları kaldırılmış, buna bağlı olarak istikrarlı ve büyük bir ihracat pazarına erişim yanında daha ucuz ve daha kaliteli girdilerden yararlanılmaya başlanmıştır.

Gümrük Birliği'nin kurulmasıyla ticarete uygulanan gümrük tarifeleri ve kotaların kaldırılmış olması sonucunda Birliğe üye olan ülkeler kendi aralarındaki ticarete bazı girdileri daha ucuza almaya başlamıştır. Böylelikle, yüksek maliyetli yurt içi üretimin yerini Birliğe üye diğer ülkelere gerçekleştirilen ithalat almakta ve buna bağlı olarak, Birlik içerisinde gerçekleştirilen tüketim miktarı artmakta ve ticaret hacmi yükselmektedir.

AB'nin Türkiye'nin dış ticaretinde önemli bir yeri vardır. Türkiye'nin dış ticaretinin yarısına yakını AB ülkeleri ile yapılmaktadır. Gümrük Birliği öncesi ve sonrası Türkiye- AB ihracatı ve ithalatındaki gelişmeler Tablo1'de verilmiştir. AB'nin Gümrük Birliği öncesi ve sonrasında Türkiye'nin en önemli dış ticaret ortağı olma özelliğini sürdürdüğü Tablo 1'den görülmektedir.

Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye’de Dış Ticaret Hadlerinin Gelir Etkisi

Tablo: 1 Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye-AB Dış Ticareti (Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat					İthalat				
	Toplam	Endeks	AB	Endeks	AB Payı (%)	Toplam	Endeks	AB	Endeks	AB Payı (%)
1994-95 Ort.	19 872	100,0	9 583	100,0	48,2	29 490	100,0	13 888	100,0	47,1
1996	23 224	116,9	11 548	120,5	49,7	43 627	147,9	23 138	166,6	53
1997	26 261	132,2	12 248	127,8	46,6	48 559	164,7	24 870	179,1	51,2
1998	26 974	135,7	13 498	140,9	50,0	45 921	155,7	24 074	173,3	52,4
1999	26 587	133,8	14 348	149,7	53,9	40 671	137,9	21 419	154,2	52,6
2000	27 775	139,8	14 352	149,8	52,2	54 503	184,8	26 388	190,0	48,7
2001	31 334	157,7	16 112	168,1	51,4	41 399	140,4	18 280	131,6	44,2
2002	36 059	181,5	18 331	191,3	51,3	51 554	174,8	23 222	167,2	45,4
2003	47 253	237,8	24 484	255,5	51,8	69 340	235,1	31 695	228,2	45,7
2004	63 121	317,6	34 417	359,1	54,6	97 540	330,8	45 434	327,1	46,7

Kaynak: DTM, (www.dtm.gov.tr/ab/rakamlar/diticaret.htm); DİE, (www.die.gov.tr/konular/disTicaret01.htm) verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Gümrük Birliği sonrasında, beklenildiği gibi, Türkiye’nin ihracatında önemli bir sıçrama kaydedilmemiş olmasına rağmen ithalatında istikrarsız da olsa bir sıçrama yaşanmış ve dış ticaret hacmi yükselmiştir. Türkiye’nin AB ülkelerinden ithalatı 2001 yılında yaşanan krizlerin etkisiyle düşerken, takip eden yılda ekonomik büyümedeki (%6.5) olumlu gelişme, girdi ara ve yatırım malındaki talebi arttırarak ithalatı çoğaltmıştır. AB ülkelerine yaptığımız ihracat artışını gösteren endeks ise, 1994-95 ortalaması olan 100’den 2000 yılında 149.8’e, 2001 yılında 168,1’e ve 2002 yılında ise 191.3’e yükselmiştir.

Gümrük Birliği sonrasında AB ülkelerine ihracatın sürekli olarak artmasına rağmen ithalattaki artışın gerisinde kalmasının temel nedeni; Türkiye'nin tek taraflı olarak 1971 yılından itibaren bazı istisnalar dışında, sanayi ürünlerinde AB pazarına gümrüksüz giriş hakkına sahip olması, AB'nin ise bu hakkı 1996 yılında elde etmesidir (*Gökalp ve Yıldırım, 2004: 267-268*). 2004 yılında AB ülkelerine yapılan ihracat, 34 417 milyon dolar olarak gerçekleşirken, aynı yıl için AB ülkelerinden gerçekleştirilen ithalat ise 45 434 milyon dolar olmuştur. İthalat ve ihracat hacmindeki bu artış, o yıl için yaşanan ekonomik gelişmelerden kaynaklanmıştır (ekonomik büyüme %9.9).

Gümrük Birliği Türk dış ticaretindeki değişimleri tek başına belirleyen bir süreç değildir. Türkiye'nin ve dünyanın yaşadığı ekonomik krizler de Türk dış ticaretinin yapısını etkilemiştir. 1994 Türkiye ekonomik krizi, 1997 yılında dünya ekonomisinde patlak veren Asya krizi ve ardından 1998 Rusya krizi, Kasım 2000 ve Şubat 2001 Türkiye ekonomisi krizleri nedeniyle Gümrük Birliği ile uyumlu olmayan ekonomi politikaları izlenmiştir. Diğer taraftan, Asya ve Rusya krizlerinin etkisiyle, 1998 yılından itibaren AB ülkelerinde durgunluk yaşanmaya başlanmış ve bu durum Türkiye'nin ihracatının azalmasına neden olmuştur.

AB gibi güçlü bir ekonomi ile istikrarlı bir ticaret ortaklığının olması, Türkiye'nin dünya ekonomisinde meydana gelebilecek sorunlardan daha az etkilenmesini sağlamaktadır. Nitekim Asya ve Rusya krizleri sırasında Türkiye'nin ekonomik performansı ile Avrupa Birliği'nin ihracatımız açısından güvenli istikrarlı bir pazar olmayı sürdürmesi bu hususu destekler niteliktedir (*Soğuk,4*).

Türkiye'nin AB ile Gümrük Birliği'ne gitmesinin önemli etkilerinden birisi de dış ticaret açıklarıdır. Çünkü AB gibi çok gelişmiş bir ekonomi karşısında Türkiye'nin rekabet gücü daha zayıf kaldığı için dış ticaret açıklarının yaşanması kaçınılmazdır. Bununla birlikte Türkiye, Gümrük Birliğinin dinamik etkilerinden yararlanarak rekabet gücünü artırmayı ve dış ticaret açıklarını azaltmayı hedeflemiştir. Ancak, dış ticaret açığının ne kadarının Gümrük Birliği'nden kaynaklandığını belirlemek güçtür. Çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi gerek Türkiye'de gerekse dünyada yaşanan makro ekonomik gelişmeler ve bu kapsamda yaşanan ekonomik krizler de Türkiye'nin dış ticaret yapısı üzerinde etkili olmuştur.

III. 1996 Sonrası Dönemde Dış Ticaret Hadlerindeki Değişmeler

Ticaret hadleri etkisi, Gümrük Birliğine üye ülkelerin tarifelerini kaldırmaları sonrasında, ülkelerin ihraç ve ithal ettikleri malların niteliği ile talebinin şiddeti ölçüsünde, dış ticaret fiyatlarının değişmesinden kaynaklanmaktadır. İthal malları talebinin şiddeti yüksek ve ihraç mallarının niteliği düşük (tarım ürünleri ve standart sanayi ürünleri v.b.) olan ülkenin ticaret hadlerinin, gümrük birliği sürecinde aleyhine dönmesi beklenir.

Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye’de Dış Ticaret Hadlerinin Gelir Etkisi

Özellikle imalat sanayi üretimi için gerekli olan ara ve yatırım malları ihtiyacının önemli bir kısmını ithalatla karşılayan, dolayısıyla üretimin ithalata bağımlı (ithal malları talebinin şiddeti yüksek) bir ülke olan Türkiye’nin dış ticaret hadlerinin de Gümrük Birliği sürecinde aleyhe dönmesi beklenen bir durumdur. Tablo 2’ de Türkiye’nin Gümrük Birliği sürecinde dış ticaret hadlerinin gelişimi verilmiştir. Gümrük Birliği sürecinde dış ticaret hadlerinin Türkiye’nin aleyhine geliştiği görülmektedir. Dış ticaret hadleri özellikle 2000 yılından itibaren belirgin bir azalma eğilimine girmiş ve 2002 yılında 89.8’e kadar gerilemiş ve 2004 yılında ise 94.4 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2: Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye’de Dış Ticaret Hadleri (1996-2004)

YILLAR	İHRACAT FİYAT ENDEKSİ	İTHALAT FİYAT ENDEKSİ	NET DİŞ TİCARET HADLERİ
1996	107,6	109,7	98,1
1997	102,5	100,2	102,3
1998	98,4	96,1	102,4
1999	91,7	90,8	101,0
2000	87,8	94,9	92,5
2001	85,5	94,6	90,4
2002	84,0	93,5	89,8
2003	95,8	102,3	93,6
2004	107,1	113,5	94,4

Kaynak: D.İ.E. İstatistiklerinden yararlanılarak tarafımızdan hesaplanmıştır (1994=100)

İhracat fiyat endeksi 1996 yılından 2002 yılına kadar sürekli olarak düşmüş ve 2003 ve 2004 yıllarında ise yükselmiştir. 1996 yılında AB ile Gümrük Birliği’ne gidilmesi sonucunda, ara ve yatırım malı ithalat fiyatlarında azalma olmuş ve bu azalmanın etkisiyle, ihracat fiyat endeksinde de büyük oranlı azalmalar yaşanmıştır.

İthalat fiyat endeksi ise, 1999 yılına kadar sürekli olarak azalırken, 2000 ve 2001 yıllarında artma eğilimine girmiş ve daha sonra dalgalı bir seyir izleyerek 2004 yılında 113,5 olarak gerçekleşmiştir. İthalat fiyat endeksinin 2000 ve 2001 yıllarında artmasının nedeni; Kasım 2000 ve Şubat 2001’de yaşanan ekonomik krizlere bağlanabilir. Çünkü söz konusu yıllarda Türkiye’nin ithalatı yaşanan krizlerin etkisi ile düşmüştür.

Net dış ticaret hadleri 2003 yılında 93,6’ya kadar gerilerken, ekonomide yaşanan olumlu gelişmelerle birlikte 2004 yılında 94,4 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye, 2004 yılında gerçekleşen %9.9 oranındaki ekonomik büyümeye bağlı olarak yüksek oranlı bir ithalat artışı yaşamıştır (Dünya Ticaret Örgütü verilerine göre; %40 oranında ithalat artışı ile ithalatı en fazla artan ülke olmuş ve dünya ithalatından aldığı pay %1.4’e yükselmiştir). Aynı yıl için dünya ihracatından aldığı pay da %0,9’a yükselmiştir.

IV. Gümrük Birliği Sürecinde Dış Ticaret Hadlerindeki Değişmelerin Gelir Etkisi

İhracat ve ithalat fiyat endeksindeki değişmeler nedeniyle herhangi bir ülke ekonomisinin uğradığı kayıplar veya elde ettiği kazançlar dış ticaret hadlerinin gelir etkisinin ölçülmesi yoluyla hesaplanmaktadır.

Bir ülke ekonomisinde makro düzeydeki gelişmeleri belirleyebilmek için milli gelirin zaman içerisinde reel olarak gösterdiği gelişmeyi saptayabilmek gerekmektedir. Bunun için kavramların cari büyüklüklerinden, gerçek durumu yansıtan sabit fiyatlarla (reel) ifade edilen büyüklüklerine geçilmesi zorunludur.

Bu kapsamda sabit fiyatlarla milli gelirin hesaplanabilmesi için dış ticaret dengesinin, dış ticaret fiyatları ya da uygun bir deflatörle deflate edilmesi gerekmektedir. Bu durum ticaret hadleri değişmelerinin gelir etkisi olarak ele alınmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde, dış ticaret hadlerinin gelir etkisini ölçmekte kullanılan yöntemler ve konu ile ilgili olarak Türkiye için yapılan çalışmalara yer verildikten sonra, Nicholson yöntemi kullanılarak, 1996-2004 dönemi için Türkiye’de dış ticaret hadlerindeki değişmelerin gelir etkisi hesaplanmıştır.

A. Dış Ticaret Hadlerinin Gelir Etkisinin Ölçülmesinde Kullanılan Yöntemler

Dış ticaretin gelir etkisinin belirlenmesi konusunda kullanılan başlıca yöntemler aşağıda açıklanmaktadır (*Nicholson, 1960:608-612; Stuvet, 1959:275-292; Dülger,1994:514-515; Arısoy, 1997:4*).

1. Nicholson Yöntemi (İthalat Fiyat Endeksi Yöntemi)

Nicholson yöntemi, ithalat giderleri ihracat gelirlerinden fazla olan ve ihracat gelirlerini ithalatını finanse etmekte kullanan ülkeler için en uygun yöntem olarak kabul edilmektedir. Bu yöntemde dış ticarettten doğan kazançlar şu şekilde verilmektedir:

$$R = X (1/P_m - 1/P_x) = (X/P_m) - X' \text{ dir.} \quad (1)$$

Bu ifadede;

R = Dış ticaret kazancı

P_x = İhracat fiyat endeksi

P_m = İthalat fiyat endeksi

X = İhracat

X' = Sabit fiyatlarla ihracat

Bu yöntemde ticaret kazancı, ihracat geliri karşılığında yapılan ithalatın, ihracat hacmini aşan bölümü olarak tanımlanmaktadır. Bu yöntemde cari ihracat geliri karşılığında, baz yılında ve cari yılda, baz yılı fiyatlarıyla satın alınabilecek ithalat büyüklükleri karşılaştırılmaktadır. Dolayısıyla, ticaret hadlerindeki gelişmelere bağlı olarak ikincisinin daha büyük olması halinde reel milli gelirden bir artış, birincinin daha büyük olması halinde ise reel milli gelirden bir düşme söz konusu olacaktır.

Dış ticarettten doğan kazancın bu şekilde ifade edilmesi, hem dış ticaret hacminin hem de ihracat hacminin dikkate alındığını göstermektedir. İhracat fiyat endeksinin (P_x) ithalat fiyat endeksinden (P_m) büyük ($P_x > P_m$) olduğu durumda, dış ticaretin olumlu gelir etkisinden söz edilebilmektedir. Ters durumda ise dış ticaretin gelir etkisi olumsuz olacaktır.

Türkiye, dış ticaretinde sürekli açık veren ve ihracat gelirlerini ithalatını finanse etmek için kullanan bir ülkedir. Bu nedenle, Türkiye’de dış ticaret hadlerinin gelir etkisinin ölçülmesinde Nicholson yöntemi en uygun yöntem olarak görülmektedir. Çalışmamızda da bu yöntem kullanılacaktır.

2. Geary Yöntemi (İhracat Fiyat Endeksi Yöntemi)

Bu yöntemde göre, ihracat geliri ithalat giderinden büyük ise ihracat fazlası ihracat fiyat endeksi ile deflate edilirken, ithalat giderlerinin ihracat gelirlerinden büyük olması durumunda ise ithalat fazlası ithalat fiyat endeksi ile deflate edilmektedir.

3. Karma Yöntemler

Dış ticaret hadlerinin gelir etkisinin ölçülmesinde kullanılan iki karma yöntem bulunmaktadır. Bunlar, Courbis ve Stuvet yöntemleridir. Bu yöntemlerden Courbis yöntemi, yaygın olarak, ithalat ve ihracatları büyük ölçüde mamul ve temel maddeleri içeren ve ihracatın gerektirdiği ithalat yapısı sonucunda fiyatların birbirine bağlı olduğu gelişmiş ülkeler için kullanılmaktadır. Bu yöntem, Geary yöntemini tek ifadeye toplamaktadır. Deflatör olarak, ihracat ve ithalat endekslerinin aritmetik ortalaması ya da toplam ithalat ve ihracat için karma bir fiyat endeksi kullanılmaktadır.

Stuvet yönteminde, ithalat ve ihracat malları önce paranın satın alma gücündeki değişiklikleri elimine etmek için genel fiyat düzeyindeki değişikliklerle düzeltilmektedir. Daha sonra, yine nispi fiyatları yansıtmak için her malın kendi deflatörü ile deflate edilmekte ve aynı büyüklük için elde edilen iki reel ifade arasındaki fark fiyat yapısı etkisini vermektedir.

4. Sach-Dornbusch Yöntemi

Sach (*Sachs, 1985:523-556*) ve Dornbusch (*Dornbusch, 1988*), dış ticaret hadlerinin reel gelir etkisinin; dış ticaret hadlerindeki yüzde değişiminin, ithalatın GSYİH içindeki payı ile çarpılarak da bulunabileceğini belirtmişlerdir. Böylece, dış ticaret hadlerindeki yüzde değişimlerin, GSYİH'ı nasıl ve ne oranda etkileyeceği belirlenebilecektir.

B. Türkiye’de Dış Ticaret Hadlerinin Gelir Etkisini Ölçmeye Yönelik Yapılmış Çalışmalar

Türkiye’de dış ticaret hadlerinin gelir etkisinin ölçülmesi amacıyla çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Ancak, ortaya konulan bu çalışmaların kapsadığı dönem ve gelir etkisinin hesaplanmasında kullanılan yöntemler açısından bazı farklılıklar bulunmaktadır.

Bu çalışmaları ve gelir etkisi tahminlerini şu şekilde özetleyebiliriz;

Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye’de Dış Ticaret Hadlerinin Gelir Etkisi

Tablo:3 Türkiye’de Dış Ticaret Hadlerinin Gelir Etkisinin Ölçülmesi Üzerine Çalışmalar

ÇALIŞMA VE KAPSADIGI DÖNEM	HESAPLAMA YÖNTEMİ/ KULLANILAN FORMÜL	GELİR ETKİSİ TAHMİNİ
Necdet SERİN(<i>Serin,1 975:64</i>) (1950-1972)	$G_t = X_t(P_x - 1) - M_t(P_{mt} - 1)$ $M_t = t$ dönemindeki ithalat $X_t = t$ dönemindeki ihracat $G_t = t$ dönemindeki gelir kazancı $P_m =$ ithalat fiyat endeksi $P_x =$ ihracat fiyat endeksi	Söz konusu dönem için, ticaret hadlerindeki değişmeden doğan toplam net kayıp (1958 fiyatlarıyla) 271.01 milyon dolar olarak hesaplanmıştır. İhracat fiyat endeksindeki değişmelerden dolayı 622.16 milyon dolar kazanç varken, ithalat fiyat endeksindeki değişmelerden dolayı 893.17 milyon dolarlık kayıp olmuştur. Özellikle 1962 yılından sonra ithalat fiyat endeksinin Türkiye’nin büyük ölçüde aleyhine geliştiği gözlenmektedir.
H. BOYSAL(<i>Boysal, 1982:49-73</i>) (1968-1980)	İthalat ve ihracat fiyat endeksi, GSYİH zimni deflatörü, Nicholson, Geary, Courbis ve Stuvell yöntemleri.	Boysal’ın gelir kayıp ve kazanç hesaplamalarında kullandığı çeşitli deflatörlerin farklı sonuçlar vermiştir. Dolayısıyla deflatör seçiminin de önemli olduğu görülmüştür.
A.Savaş AKAT(<i>Akat, 1983:59</i>) (1950-1979)	Reel kayıp ve kazançlar için; $G_t = X_t(1 - (P_{mt} / P_x))$ Nominal kayıp ve kazançlar için; $G_t = X_t(1/P_{mt} - 1/P_x)$	Dış ticaret hadlerinin aleyhe dönmesinden dolayı cari fiyatlarla 5 389 milyon dolar, sabit fiyatlarla ise 1 999 milyon dolar kayıp olduğunu hesaplamıştır.
F.Balıkçioğlu(<i>Balıkçioğlu, 1988</i>) (1970-1985)	Nicholson yöntemi, Kendi hesapladığı ithalat ve ihracat fiyat endekslerini kullanmıştır.	Söz konusu dönem için, dış ticaret hadlerindeki kötüleşmeden doğan gelir kaybı (1973 fiyatlarıyla) 11 milyar dolar civarında hesaplanmıştır. Bu kaybın büyük bölümünün 1980- 1985 dönemine ait olduğu belirtilmiştir.
Fikret Dülger(<i>Dülger, 1994:514-519</i>) (1970-1990)	Nicholson yöntemi, 1984-1986=100 ve 1971-1973=100 olmak üzere iki ayrı ihracat ve ithalat fiyat endeksi kullanılmıştır.	1974-1986 =100 bazlı endekse göre; 7.820.4 milyon dolarlık kazanç hesaplanmıştır. Buna karşılık 1971-1973 =100 bazlı endekse göre ise aynı dönem için 13.484.5 milyon dolarlık kayıp hesaplanmıştır.
Erol Çakmak(<i>Çakmak, 1989:102</i>) (1969-1988)	Nicholson yöntemi	Dış ticarete meydana gelen bozulmaların reel milli gelirde 10.613 milyon dolarlık olumsuz bir etki yarattığı hesaplanmıştır. 1980 sonrası dönem dikkate alındığında ise, 9.6 milyon dolarlık bir olumsuz etki olduğu belirlenmiştir.
Ebru Ansoy (1980-1995)	Nicholson yöntemi, DTM tarafından yayımlanan ithalat ve ihracat endekslerini kullanmıştır.	Ham petrol fiyatlarının hariç olduğu ithalat ve ihracat endeksleri kullanıldığında, 515.11 milyon dolarlık kazanç,ham petrol fiyatlarının dahil olduğu endeksler kullanıldığında 323.0 milyon dolara düşmüştür.
M.Faysal Gökalp(<i>Gökalp, 2000:49-65</i>) (1980-1998)	Nicholson yöntemi ve Sachs-Dornbusch yöntemi ile hesaplamalar yapılmış ve DTM tarafından yayımlanan ithalat ve ihracat fiyat endeksleri kullanılmıştır.	Nicholson yöntemi ile yapılan hesaplamada, dış ticaret hadlerinin 6 862.5 milyon dolar olumlu gelir etkisine sahip olduğu belirlenirken;Sachs-Dornbusch yöntemi kullanıldığında ise, dış ticaret hadlerinin GSYİH’yi yıllık ortalama -%0.24 oranında olumsuz etkilediği hesaplanmıştır.

C. 1996-2005 Döneminde Dış Ticaret Hadlerinin Gelir Etkisi

1996 sonrası dönemde, dış ticaret hadlerinin gelir etkisi D.İ.E.’nin yayınlamış olduğu, dış ticaret fiyat endekslerinden yararlanılarak hesaplanmıştır (Bkz. Tablo:4). Türkiye’nin sürekli olarak dış ticaret açığı veren bir ülke olması nedeniyle, dış ticaret hadlerinin gelir etkisinin hesaplanmasında, bu durumdaki ülkeler için en uygun yöntem olan Nicholson yöntemi kullanılmıştır.

Tablo 4: 1996-2004 Döneminde Dış Ticaret Hadlerinin Gelir Etkisi (1994=100) (Milyon \$)

Yıllar	İhracat Fiyat Endeksi (P _x)	İthalat Fiyat Endeksi (P _m)	NDTH	1/P _x (a)	1/P _m (b)	C=(b)- (a)	İhracat Değeri (d)	Gelir Etkisi (C)*(d)
1996	107,6	109,7	98,1	0,929368	0,911577	-0,017791	23.224	-413,2
1997	102,5	100,2	102,3	0,97561	0,998004	0,0223942	26.261	588,1
1998	98,4	96,1	102,4	1,01626	1,040583	0,0243226	26.974	656,1
1999	91,7	90,8	101	1,090513	1,101322	0,010809	26.587	287,4
2000	87,8	94,9	92,5	1,138952	1,053741	-0,085211	27.775	-2 366,7
2001	85,5	94,6	90,4	1,169591	1,057082	-0,112508	31.334	-3 525,3
2002	84	93,5	89,8	1,190476	1,069519	-0,120957	36.059	-4 361,6
2003	95,8	102,3	93,6	1,043841	0,977517	-0,066324	47.253	-3 134,0
2004	107,1	113,5	94,4	0,933707	0,881057	-0,05265	63.121	-3 323,3
TOPLAM GELİR ETKİSİ								-15592,6

Kaynak: D.İ.E. İstatistiklerinden yararlanılarak tarafımızdan hesaplanmıştır.

Tablo 4'e göre, 1997, 1998 ve 1999 yıllarında pozitif olan gelir etkisi, 1996, 2000, 2001, 2002 ve 2003 ve 2004 yıllarında negatif olarak gerçekleşmiştir (Toplam 17 124,1 milyon dolar). Dış ticaret hadlerinin gelir etkisi, AB ile Gümrük Birliğine girilen 1996 yılı için - 413,2 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Buna karşılık, 1997, 1998 ve 1999 yıllarında, 1 531,6 milyon dolarlık olumlu bir etkiye sahip olan dış ticaret hadlerinin gelir etkisi, 2000, 2001, 2002 ve 2003 yılları için - 13 387,6 milyon dolarlık gelir kaybı ile sonuçlanmıştır. Ekonomide olumlu gelişmelerin yaşandığı 2004 yılı için ise, dış ticaret hadlerindeki değişimlerden kaynaklanan - 3 323,3 milyon dolarlık olumsuz gelir etkisi söz konusu olmaktadır. 2004 yılında GSMH artmasına rağmen (%9.9) gelir etkisinin negatif çıkması, net dış ticaret haddinde kısmi düzelme olmasına rağmen, hala ithalat fiyatlarının ihracat fiyatlarından yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

Böylece, Gümrük Birliği süreci bir bütün olarak değerlendirildiğinde, bu dönemde Türkiye'nin dış ticaret hadlerinin aleyhine dönmesi dolayısıyla

uğradığı toplam gelir kaybı – 15 592,6 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Şüphesiz ki bu süreçte dış ticaret hadlerinin gerilemesinin tek nedeni olarak Gümrük Birliği görülemez. Türkiye’nin ekonomik yapısından ve uygulanan ekonomi politikalarından kaynaklanan etkilerin de dış ticaret hadleri üzerinde etkili olduğu belirtilmelidir.

V. Sonuç

Çalışmanın temelini oluşturan dış ticaret hadleri etkisi, birliğe üye ülkelerin tarifelerini kaldırmaları sonrasında, ülkelerin ihraç ve ithal ettikleri malların niteliği ile talebinin şiddeti ölçüsünde, dış ticaret fiyatlarının değişmesinden kaynaklanmaktadır. 1996 sonrası dönem için yapılan hesaplamalar sonucunda, net dış ticaret hadleri 2003 yılında 93,6’ya kadar gerilerken, ekonomide yaşanan olumlu gelişmelerle birlikte 2004 yılında 94,4 olarak gerçekleşmiştir.

Dış ticaret hadlerinin gelir etkisinin ölçülmesinde kullanılan Nicholson yöntemi, ithalat giderleri ihracat gelirlerinden fazla olan ve ihracat gelirlerini ithalatını finanse etmekte kullanan ülkeler için en uygun yöntem olarak kabul edilmektedir. Ülkemiz de, dış ticaretinde sürekli açık veren ve ihracat gelirlerini ithalatını finanse etmek için kullanan bir ülke olduğu için çalışmada bu yöntemin kullanılması tercih edilmiştir.

Gümrük Birliği sonrası (1996-2004) dönemi kapsayan bu çalışmada, D.İ.E. dış ticaret istatistikleri verileri kullanılarak, Türkiye’de dış ticaret hadleri incelenmiş ve dış ticaret hadlerinin genel olarak Türkiye’nin aleyhine seyrettiği görülmüştür. Aynı dönem için (1996-2004), Nicholson yöntemi uygulanarak ölçülen dış ticaret hadlerinin -15 592,6 milyon dolar olumsuz gelir etkisine sahip olduğu görülmüştür. Bu süreçte GSMH artmasına rağmen (2004 yılı %9.9) gelir etkisinin negatif çıkması, reel gelirimizi artırmak için eskisine oranla gittikçe daha fazla üretim yapmak zorunda kaldığımızı ifade etmektedir. Ekonominin ticarete açık sektörlerinin ürün yapısı ve niteliği, ticaret hadlerinin aleyhte seyretmesinin başlıca sebebi olarak değerlendirilebilir. Kısa dönemde, uygulanan ekonomi politikaları ile ticaret hadlerinin aleyhte seyretmesi sonucu oluşan gelir etkisi telafi edilebilir. Ancak, uzun dönemde ihraç ürünlerinin çeşitliliğinin, ürün niteliklerinin artırılması ve ihraç piyasalarında da çeşitlilik sağlanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- AKAT, A.Savaş. (1983), “Türkiye’nin Dış Ticareti Üzerine Gözlemler”, *Alternatif Büyüme Stratejisi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ARISOY, Ebru (1997), “Dış Ticaret Hadlerinin Gelir Etkisi”, *Dış Ticaret Dergisi*, Ankara: DTM yayını.

- BALIKÇIOĞLU, F.(1988), “Türkiye’deki Dış Ticaret Hadlerindeki Değişmeler ve Gelir Etkisi, 1970-1985”, *Ankara: İGEME Yayını*.
- BOYSAL, H. (1982), “Milli Gelirin Sabit Fiyatlarla Hazırlanmasında Dış Alem Kalemlerine İlişkin Sorunlar”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Sayı:9(1)
- ÇAKMAK, Erol. (1989), “Dış Ticaret hadleri”, *Erzurum:Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- DÜLGER, Fikret. (1994), “Dış Ticaretin Gelir Etkisi: Türkiye İçin Bir Deneme (1970-1990)”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Cilt 21, Sayı:4.
- DORNBUSCH, R. (1988), *Balance of Payments Issues in the open Economy: Tools for Policymakers in Developing Countries*, ED. R. Dornbusch-F. Helmers, New York: Oxford University Press.
- GÖKALP, M. Faysal. (2000), “Liberalizasyon Sürecinde Türkiye’de Dış Ticaret Hadleri Trendi ve Dış Ticaret Hadlerindeki Değişmelerin Gelir Etkisi”, *D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt:15, Sayı 1.
- GÖKALP, M. Faysal ve YILDIRIM, Aynur. (2004), “Türkiye-AB Gümrük Birliği Sürecinin Ekonomik Etkileri”, *Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- NICHOLSON, J. (1960), “The Effect of International Trade on the Measurement of Real National Income”, *The Economic Journal*, Vol. 70.
- SACHS, J.D. (1985), “External Debt and Macroeconomic Performance in Latin America and East Asia”, *Brooking Papers on Economic Activity*, Vol.2.
- SERIN, Necdet. (1975), “Dış Ticaret ve Dış Ticaret Politikası: 1923-1973”, Ankara: AÜ SBF Yayını, NO:388.
- SOĞUK, Handan. “Gümrük Birliği’nin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri”, *İKV Yayını*, (www.ikv.org.tr/arastirmalar/degerlendirmeler/gumruk-birligi.htm).
- STUVEL, G. (1959), “Asset Revaluation and Terms of Trade Effects in the Framework of the National Accounts”, *The Economic Journal*, Vol. 69.
- D.İ.E. Dış Ticaret İstatistikleri, (www.dtm.gov.tr/ab/rakamlar/diticaret.htm).
- D.T.M. Dış Ticaret İstatistikleri, (www.die.gov.tr/konularr/disTicaret01.htm).